

Nr 245.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen angående upplåtande av mark tillhörande kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken; given Stockholms slott den 10 juli 1914.

Med åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över civilärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen medgiva,

att, i utbyte mot de kronan icke tillhöriga strand- och vattenområden, vilka behöva tagas i anspråk för en tillämnad dammbyggnad över Motala ström, må till det konsortium, som bildats för att söka åstadkomma ett enhetligt uttagande av vattenkraften i Motala ström å sträckan mellan Vättern och Boren, av kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken överlåtas det område, som erfordras för uppförande därå av en kraftstation med tillhörande anordningar för tillgodogörande av konsortiets andel av vattenkraften i omförmälda del av strömmen.

De till ärendet hörande handlingar skola riksdagens vederbörande utskott tillhandahållas; och Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Oscar von Sydow.

Utdrag av protokollet över civilärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 10 juli 1914.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern HAMMARSKJÖLD,
 Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena WALLENBERG,
 Statsråden HASSELROT,
                   VON SYDOW,
                   STENBERG,
                   LINNÉR,
                   MÖRCKE,
                   VENNERSTEN,
                   WESTMAN,
                   BROSTRÖM.

Departementschefen, statsrådet von Sydow anförde:

Hos Kungl. Maj:t har vattenfallsstyrelsen i skrivelse den 25 juni 1914 gjort framställning om medgivande till ett ägoutbyte, varigenom kronan skulle fränhändas ett område, tillhörande kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken. Ägoutbytet är föranlett av ett framkommet förslag att på fullt ekonomiskt sätt utnyttja vattenkraften i Motala ström mellan Vättern och Boren. Beträffande detta förslag har vattenfallsstyrelsen i annan skrivelse, likaledes av den 25 juni 1914 anført följande:

»Vattenkraften i Motala ström å sträckan mellan Vättern och Boren tillgodogöres för närvarande på ett mycket ofullständigt sätt genom ett flertal omoderna mindre vattenkraftanläggningar. Frågan om ett bättre och mera ekonomiskt uttagande av vattenkraften har därför under flera år stått på dagordningen. Såsom torde vara Kungl. Maj:t bekant, gjorde järnvägsstyrelsen under år 1906

försök att samla hela vattenkraften å ifrågavarande sträcka av Motala ström i statens hand. Detta försök strandade emellertid på fallägarnes högt uppdrivna ersättningsanspråk.

Såsom representanter för ett större konsortium hava nu disponenten J. A. Sundling och häradshövdingen A. F. Törner i Motala lyckats att till pris, som av konsortiet ansetts acceptabla, erhålla villkorliga köpekontrakt rörande, enligt uppgift, samtliga de strandfastigheter med tillhörande vattenfall m. m. å omförmälda sträcka, vilka icke befinna sig i Kungl. Maj:ts och kronans ägo. Dessa köpeavtal gälla emellertid endast under den förutsättning, att de bliva av konsortiet definitivt godtagna före den 1 november 1914.

Å ifrågavarande sträcka av strömmen äger kronan, såvitt vattenfallsstyrelsen kunnat utröna, följande fastigheter, nämligen: Motala nr 11 ett ålfiske, Motala nr 26 ett kungsfiske, Motala Herrekvarn nr 27, Motala Storgårdskvarn, Duvedals kvarn, fallet nr 25 vid Motala jämte den där belägna Motala Kniphammare samt uppgrundningar vid den s. k. Ribbingsådran med den till nämnda fastigheter hörande rätt till grund, vatten och vattenfall i strömmen. Av ovan omförmälda lägenheter höra Motala ålfiske, Motala kungsfiske, Motala Herrekvarn, Motala Storgårdskvarn samt Duvedals kvarn under domänstyrelsens förvaltning, var- emot de övriga torde lyda under kammarkollegium.

Då de vattenfall, som tillhöra kronan, och de, som enligt bemälda villkorliga köpeavtal eventuellt komma att övertagas av konsortiet, hava sådant läge, att varken kronan eller konsortiet kan på ett enhetligt sätt uttaga sin vattenkraft, är det uppenbarligen nödvändigt, att en överenskommelse träffas mellan kronan och konsortiet, om det skall bliva möjligt att på ett rationellt sätt tillgodogöra vattenkraften å omhandlade sträcka av strömmen.

Ehuru de kronans fastigheter, som skulle beröras av ett enhetligt uttagande av vattenkraften, enligt vad ovan nämnts, icke stå under vattenfallsstyrelsens förvaltning, har dock styrelsen, såsom kronans i hithörande frågor sakkunniga ämbetsverk, ansett sig oförhindrad att upptaga underhandlingar i ämnet med representanter för konsortiet. Vid dessa underhandlingar hava styrelsen och nämnda representanter principiellt enat sig därom, att kronan och konsortiet borde samverka för åstadkommande av en kraftanläggning, i vilken vardera kontrahenten kunde uttaga ett kraftbelopp, som svarade mot vad hans vattenrätt å ifrågavarande sträcka av strömmen utgjorde i procent av hela vattenkraften å samma sträcka, därvid dock till en början icke åsyftats att genomföra någon reglering av vattenavrinningen från Vättern. I sina huvuddrag skulle den planerade kraftanläggningen bestå dels av en dammbyggnad med ena dammfästet beläget å kronolägenheten Duvedals kvarn och det andra å mark, som nu upptages av de s. k. Aspska fabrikerne, dels ock av två sammanbyggda kraftstationer med tillhörande intag, avloppskanal och övriga anordningar, båda belägna å grund, nu tillhörande lägenheten Duvedals kvarn och avsedda att tillgodogöra kronans resp. konsortiets vattenkraft. Såsom bidrag till kostnaderna för dammbyggnaden och övriga för båda kraftstationerna gemensamma anläggningar, till inlösen av vissa byggnader utmed strömmen samt till ersättningar och skadestånd till tredje man skulle kronan tillskjuta ett visst belopp, som ställts i relation till kronans andel av den samlade vattenkraften. Å detta tillskott skulle konsortiet, så länge konsortiet tillgodogjorde sig jämväl kronans vattenkraft — vartill konsortiet skulle vara berättigat intill dess två år förflutit från det kronan förklarat sig vilja själv uttaga sin vattenkraft — vara skyldigt att erlägga ränta efter fem procent. Under

denna tid skulle konsortiet jämväl vara skyldigt att helt bekosta underhåll och skötsel av dammen. Sedan kronan återtagit sin vattenkraft, skulle konsortiet bidra till dess skötsel och underhåll, motsvarande konsortiets andel i vattenkraften.

Såsom ovan nämnts, skulle dammbyggnadens ena fäste förläggas till kronolägenheten Duvedals kvarn och det andra å mark tillhörande Asps fabriker. Då det emellertid uppenbarligen är av intresse för kronan, att äganderätten till dammen helt tillkommer kronan, skulle i uppgörelsen ingå, att konsortiet till kronan med äganderätt överlämnade förutom de delar av dammen, som bekostas av konsortiet, jämväl de områden av Asps fabriker med tillhörande grund i strömmen, som behöva tagas i anspråk för dammbyggnaden. I gengäld skulle kronan, för att för konsortiet underlätta finansieringen av dess del av kraftanläggningen genom att för detsamma möjliggöra att såsom säkerhet för lån lämna vanliga fastighetsinteckningar i den kraftstation, som konsortiet skulle uppföra, med full äganderätt till konsortiet överlåta det område av kronolägenheten Duvedals kvarn, som erfordras för uppförande av konsortiets kraftstation. Kontrahenternas rätt att använda dammen för kraftuttagning, verkställa uppdamning m. m. skulle säkerställas i det blivande avtalet. Då det i främsta rummet torde ifrågakomma, att kronans andel av vattenkraften, då den av kronan för egen räkning tillgodogöres, användes för alstrande av elektrisk energi för statsbanornas behov, ingår i uppgörelsen, att kronan skulle vara berättigad att anordna varierande tappning under dygnet, eventuellt mot ersättning till konsortiet.

Ett av såväl vattenfallsstyrelsen som representanter för konsortiet godkänt preliminärt förslag till överenskommelse föreligger, upprättat med tillämpning av de här ovan angivna huvudgrunderna.

Det är uppenbart, att en uppgörelse i enlighet med de riktlinjer, som här ovan antytts, icke kan komma till stånd, utan att ärendet förelägges riksdagen för beviljande av erforderliga anslag m. m. Det synes emellertid vara ställt utom tvivel, att redan den långt framskridna tiden hindrar, att frågan i hela dess vidd hänskjutes till nu pågående riksdag. Å andra sidan utlöpa, såsom förut framhållits, de villkorliga köpeavtal konsortiet upprättat med ägarne av de kronan nu icke tillhöriga strandfastigheter och vattenfall å sträckan Vätter—Boren redan den 1 november 1914. Skulle frågan om dispositionen av kronans falldelar för ett enhetligt uttagande av vattenkraften icke dessförinnan kunna ordnas, kommer det, enligt vattenfallsstyrelsen lämnad uppgift, att bliva konsortiet omöjligt att definitivt antaga de upprättade villkorliga avtalen om förvärv av de strand- och vattenområden, som avses i nämnda avtal. Detta torde åter, såvitt styrelsen kan bedöma, medföra såväl stora svårigheter för de olika falldelarnas samlande på en hand som även på sina håll ökade anspråk hos fallägarne på ersättning för avstående av erforderliga mark- och vattenområden.

En utväg att undgå dessa svårigheter synes vattenfallsstyrelsen vara, att kronans strand- och vattenområden upplåtas till konsortiet på arrende i enlighet med de för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall av Kungl. Maj:t och riksdagen godkända grunder, som innefattas i nådiga kungörelsen den 4 juli 1910, därvid kronan i det blivande avtalet förbehålles rätt att före viss dag, exempelvis den 1 augusti 1915, häva detsamma och i stället påyrka tillämpning av ett avtal, upprättat i enlighet med de här ovan refererade grunderna. Konsortiet skulle därigenom erhålla säkerhet för, att kronans vattenkraft under alla förhållanden får tillgodogöras i en enhetlig anläggning och följakt-

ligen kunna definitivt avsluta förenämnda köpeavtal. Å andra sidan torde det vara av en viss betydelse för kronan och speciellt för statens järnvägar, att ifrågavarande vattenkraft icke fastläses i ett långtidsarrende, innan Kungl. Maj:t och riksdagen erhållit tillfälle att pröva, huruvida densamma bör bibehållas under kronans disposition och utbyggas för något kronans eget ändamål. Frågan synes följaktligen böra föreläggas riksdagen. Skulle erforderliga medel därvid icke av riksdagen anvisas, torde det däremot vara nationalekonomiskt riktigt, att kronans falldelar upplätas till nyttjande för att därigenom komma näringslivet till godo. De representanter för konsortiet, med vilka styrelsen förhandlat, hava förklarat sig beredda att acceptera en dylik lösning, och har förslag till avtal rörande arrendeupplåtelse av kronans ifrågavarande fastigheter och vattenfall upprättats och blivit av konsortiet preliminärt godkänt med undantag dock för arrendeavgiften, rörande vilkens storlek underhandlingar alltjämt fortgå.»

Enär förberörda kungörelse den 4 juli 1910 icke är direkt tillämplig å andra kronan tillhöriga vattenfall än sådana, som stå under förvaltning av vattenfallsstyrelsen, har styrelsen hemställt, att samtliga ovan uppräknade, kronan tillhöriga lägenheter måtte överflyttas till vattenfallsstyrelsens förvaltning.

Vattenfallsstyrelsens berörda framställning har den 7 juli 1914 remitterats till kammarkollegium och domänstyrelsen för avgivande av utlåtande.

I först omförmälda skrivelse den 25 juni 1914 har vattenfallsstyrelsen, efter att hava erinrat om styrelsens nu återgivna framställning, anfört följande:

»Att det är för kronan fördelaktigt att bliva ägare till dammbyggnaden, därom torde icke råda något som helst tvivel. För konsortiet är det å andra sidan av synnerligen stor betydelse, för att icke säga ett nödvändigt villkor för finansieringen av konsortiets del av kraftanläggningen att kunna såsom säkerhet för lån lämna vanliga fastighetsinteckningar i konsortiets kraftstation. Det föreslagna bytet av ifrågavarande områden torde följaktligen få anses vara fördelaktigt såväl för kronan som för konsortiet.

Av skäl, som finnas närmare angivna i förberörda underdåniga skrivelse, har det emellertid befunnits nödigt och lämpligt att till konsortiet upplåta de kronan tillhöriga strand- och vattenområdena i och utmed Motåla ström mellan Vättern och Boren på arrende enligt nådiga kungörelsen den 4 juli 1910, dock med kronan förbehållen rätt att inom viss tid påfordra, att arrendeavtalet skall vara förfallet och att i stället skall träda i tillämpning ett enligt vissa huvudgrunder upprättat avtal om samarbete för gemensamt uttagande av hela vattenkraften.

Även om den arrenderätt till kronans ifrågavarande strand- och vattenområden, vilken sålunda kan komma att upplätas till konsortiet, skulle bliva gällande för en längre tid framåt i enlighet med förenämnda nådiga kungörelse den 4 juli 1910, är det uppenbarligen av den största vikt för anskaffande av erforderligt kapital för den planerade kraftanläggningen, att konsortiet är ägare till det

område, å vilket kraftstationen är avsedd att uppföras. Och även under dylika förhållanden synes så mycket mindre vara att erinra från kronans sida mot det ifrågasatta bytet, som kronan därigenom skulle bliva ägare av grunden under hela dammbyggnaden och följaktligen jämlikt berörda nådiga kungörelse den 4 juli 1910 hela dammbyggnaden ingå bland de av arrendatorn utförda vattenverksbyggnader, vilka vid upphörande av arrendet under vissa eventualiteter skulle utan lösen tillfalla kronan.

Enligt hittills upprättad plan för anläggningen skulle den sammanlagda arealen av de strand- och vattenområden, som äro avsedda att gå i byte mot varandra, icke överstiga 4 hektar. Då ritningarna till anläggningen ännu icke äro i definitivt skick, är det emellertid icke uteslutet, att såväl planläget som arealerna av ifrågakomna områden kunna bliva underkastade jämkning. Denna omständighet har emellertid syntes vattenfallsstyrelsen icke böra hindra styrelsen från att hos Kungl. Maj:t begära bemyndigande att å Kungl. Maj:ts och kronans vägnar avsluta kontrakt om ifrågavarande markbyte. På grund av stadgandena i 77 § regeringsformen torde det visserligen vara nödvändigt att inhämta riksdagens medgivande till att frånhända kronan någon del av lägenheten Duvedals kvarn. Vattenfallsstyrelsen föreställer sig emellertid, att ett dylikt riksdagens medgivande skall kunna lämnas, även om den exakta arealen av de områden, som skulle överlätas å konsortiet, icke kan uppgivas, och att beslutet följaktligen skulle erhålla en mera generell avfattning, så att riksdagen medgäve, att, i utbyte mot de kronan icke tillhöriga strand- och vattenområden, vilka behöva tagas i anspråk för den projekterade dammbyggnaden över Motala ström, må till det konsortium, som bildats för att söka åstadkomma ett enhetligt uttagande av vattenkraften i Motala ström å sträckan mellan Vättern och Boren, av kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken överlätas det område, som erfordras för uppförande därå av en kraftstation med tillhörande anordningar för tillgodogörande av konsortiets andel av vattenkraften å omförmälda del av strömmen.»

På grund av vad sålunda anförts har vattenfallsstyrelsen hemställt, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva, att sådant utbyte av strand- och vattenområden, som här ovan ifrågasatts och varigenom kronan skulle till nämnda konsortium med äganderätt upplåta ett område tillhörande kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken, må äga rum.

Departements-
chefen.

Frågan om vattenkraftens utnyttjande i fallen i Motala ström är otvivelaktigt en fråga av ej ringa betydelse. För närvarande tillgodogöres vattenkraften där på ett synnerligen ofullständigt sätt. Särskilt med länsyn till den stora andel i kraften, som tillhör kronan, synes det mig alldeles uppenbart ligga i statens intresse att främja alla åtgöranden till ett mera rationellt utnyttjande av vattenkraften därstädes.

Det nu framkomna förslaget att på ett enhetligt och fullt ekonomiskt sätt uttaga vattenkraften i strömmen synes mig innefatta en lycklig lösning av frågan.

På sätt vattenfallsstyrelsen öförmält, hava disponenten J. A. Sundling och häradshövdingen A. F. Törner i Motala såsom representanter för ett för ändamålet bildat konsortium lyckats till pris, som konsortiet anser antagliga, få till stånd villkorliga avtal om förvärvande av, enligt uppgift, samtliga de kronan icke tillhöriga strandfastigheter med tillhörande vattenfall m. m., som äro belägna vid ifrågavarande vattendrag å dess sträckning mellan Vättern och Boren. För att vattenkraften skall kunna fullt ekonomiskt utnyttjas, är enligt detta förslag avsett, att såväl kronans vattenkraft som den, vilken konsortiet skulle förvärva, skulle uttagas genom en gemensam dammanläggning och tilloppskanal samt två sammanbyggda kraftstationer med tillhörande avloppskanal. Dammen är avsedd att förläggas å kronolägenheten Duvedals kvarn samt å mark, som nu upptages av några fabriker, under det att de båda kraftstationerna skulle uppföras å nämnda kronolägenhet. I den ena kraftstationen, som skulle komma att tillhöra kronan, skulle kronans andel av vattenkraften tillgodogöras, under det att genom den andra kraftstationen, som skulle ägas av konsortiet, dess vattenkraft skulle uttagas.

Ritningarna till den ifrågasatta kraftanläggningen äro ännu icke så färdiga, att det med bestämdhet och fullt noggrannt kan avgöras, vare sig vilken del av kronolägenheten Duvedals kvarn, som behöver tagas i anspråk för konsortiets kraftstation, eller vilka områden, som skola överlätas på kronan, för att kronan skall bliva ägare av hela dammbyggnaden. Frågan om ägoutbytet bör enligt min mening ändock föreläggas redan den nu samlade riksdagen, enär, såsom närmare inhämtas av vattenfallsstyrelsens skrivelser i ämnet, tiden för förenämnda villkorliga köpeavtals giltighet utlöper den 1 november 1914 och konsortiet därförinnan bör erhålla säkerhet för att det kan få disponera erforderlig kronomark. Sker detta icke, riskeras uppenbarligen, att hela förslaget om ett enhetligt uttagande av vattenkraften uti ifrågavarande del av Motala ström förfaller, något som med hänsyn till de fördelar, förslagets genomförande otvivelaktigt skulle medföra för såväl staten som landets näringsliv, i hög grad vore att beklaga.

Ehuru frågan om ägoutbytet således ännu icke är fullt klar, torde det dock icke vara något hinder att redan nu hos riksdagen begära medgivande att avsluta detsamma. Riksdagen har förut, på framställning av Kungl. Maj:t, senast enligt skrivelse den 25 maj 1909, nr 210, medgivit, bland annat, att vattenfallsstyrelsen må enligt de föreskrifter, som av Kungl. Maj:t utfärdas, intill utgången av år 1914 försälja eller bortbyta tomter och områden från de under styrelsens förvaltning ställda fastigheter i Älvsborgs samt Göteborgs och Bohus län, och

dylikt bemyndigande för ytterligare 5 år har av Kungl. Maj:t genom proposition nr 99 begärts hos nu pågående riksdag. Om riksdagen lämnar sitt medgivande till det ifrågasatta ägoutbytet, och kronolägenheten Duvedals kvarn, i enlighet med vad vattenfallsstyrelsen hemställt, överflyttas till styrelsens förvaltning, torde styrelsen böra erhålla bemyndigande att verkställa ägoutbytet. Ett sådant bemyndigande skulle stå i full överensstämmelse med den befogenhet, vattenfallsstyrelsen redan har beträffande större delen av de under styrelsens förvaltning stående egendomarna.

Frågan om ovan omförmälda, kronan tillhöriga fastigheters överflyttande till vattenfallsstyrelsens förvaltning kan icke upptagas till vidare behandling, förrän infordrade utlåtanden från vederbörande ämbetsverk inkommit. Vid denna frågas avgörande bör jämväl tagas i övervägande, huruvida ersättning bör utgå till domänfonden med värdet av de fastigheter, som komma att frångå densamma.

Det område, som genom ägoutbytet skulle avhändas kronan, är ganska obetydligt. Sammanlagda arealen av de strand- och vattenområden, som äro avsedda att gå i byte mot varandra, överstiger icke 4 hektar, och det område, som kronan skulle överlämna till konsortiet, är åtskilligt mindre än det, som i utbyte skulle tillfalla kronan. Någon mellangift skulle ändock icke förekomma.

Frågan om åstadkommande av ifrågavarande vattenkraftanläggning lär icke kunna ordnas så, att staten upplåter mark från kronolägenheten Duvedals kvarn med vattenfallsrätt, enär en del av det behöfliga kapitalet av konsortiets representanter med bestämdhet uppgivits icke kunna anskaffas, därest endast inteckningar i vattenfallsrätt kunna erbjudas såsom säkerhet. Kraftanläggningens åstadkommande genom ägoutbyte innebär emellertid även för kronan större fördelar än ett upplåtande med vattenfallsrätt skulle medföra. Ty genom ägoutbytet bliver kronan ägare av hela dammbyggnaden, vilket icke torde bliva fallet, därest kronan ej avstår äganderätten till den mark, varå konsortiets kraftstation skall förläggas; och kan det ifrågasatta samarbetet mellan kronan och konsortiet komma till stånd, samt kronan alltså kommer att bygga en kraftstation, måste det vara av icke ringa betydelse för kronan att med äganderätt råda över hela dammanläggningen. Skulle åter konsortiet i stället komma att för längre tid arrendera statens ifrågavarande vattenkraft, är det, såsom vattenfallsstyrelsen påpekat, även till fördel för kronan, att grunden under hela dammanläggningen kommer att tillhöra kronan. Jämlikt åberopade kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga

vattenfall skulle nämligen i så fall dammbyggnaden ingå bland de av arrendatorn utförda vattenverksbyggnader, vilka vid upphörande av arrendet under viss förutsättning utan lösen tillfalla kronan.

För övrigt bör det givetvis, såsom jag redan ovan antytt, vara för statsmakterna angeläget att, då så kan ske utan att statens egna intressen åsidosättas, söka befordra, att ifrågavarande, inom en tätt befolkad del av landet förefintliga vattenkraft bliver på ett ekonomiskt sätt utnyttjad. Att så sker, har uppenbarligen en viss nationalekonomisk betydelse och bör bidra till främjandet av landets industri och näringsliv.

Vad angår den av vattenfallsstyrelsen ifrågasatta samverkan mellan staten och konsortiet för kraftanläggningens utförande, äro underhandlingarna härom icke avslutade. Därest de leda till resultat, kommer denna fråga givetvis att framdeles underställas riksdagens prövning.

På grund av vad sålunda anförts får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att, i utbyte mot de kronan icke tillhöriga strand- och vattenområden, vilka behöva tagas i anspråk för en tillämnad dammbyggnad över Motala ström, må till det konsortium, som bildats för att söka åstadkomma ett enhetligt uttagande av vattenkraften i Motala ström å sträckan mellan Vättern och Boren, av kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken överlåtas det område, som erfordras för uppförande därå av en kraftstation med tillhörande anordningar för tillgodogörande av konsortiets andel av vattenkraften i omnämnda del av strömmen.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan behagade Hans Maj:t Konungen lämna bifall samt förordnade, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skulle avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Ivar Lundgren.